

วัดและพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 4

อลิตา จันผิงเพ็ชร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มีพระราชนิยมคติดำริสร้างสถาปัตยกรรมในแบบโบราณราชประเพณี เนื่องจากในระหว่างที่ทรงผนวชอยู่ได้เสด็จทอดพระเนตรตามสถานที่เมืองโบราณต่างๆ มีเมืองศรีสัชนาลัย เมืองสุโขทัยและพระปฐมเจดีย์ เป็นต้น จึงทรงสนพระทัยในงานสถาปัตยกรรมแบบเดิม เพราะมีการวางตำแหน่งพระเจดีย์อันเป็นหลักประธานของวัดไว้ทางด้านหลังโบสถ์หรือวิหาร ลักษณะเจดีย์ที่อยู่ในพระราชนิยม ได้แก่ เจดีย์ทรงกลม หรือที่เรียกว่า เจดีย์ทรงลังกา ในพุทธศิลป์สุโขทัย จึงนับได้ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ฟื้นฟูศิลปโบราณให้กลับมานิยมทำอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ (กรมศิลปากร, 2525: 9)

นอกจากวัดต่างๆ ที่ทรงสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์แล้ว ยังทรงสร้างสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา อาทิ พระอุโบสถ พระวิหาร หอพระสมุด และอื่นๆ อีกมากมาย ปรากฏเป็นศาสนสถานจนถึงปัจจุบัน แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะวัดที่พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นดังต่อไปนี้

วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

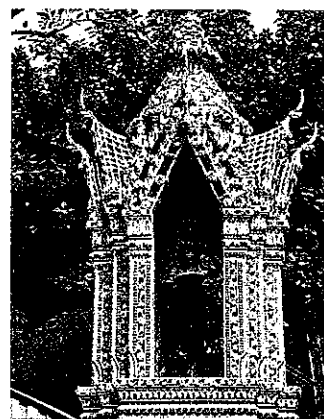
ภาพที่ 1 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เขียนโดย ช่างเขียนชาวตะวันตก ในช่วงกลางศตวรรษที่ 19

วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ในบริเวณสวนสราญรมย์ อำเภอพระราชวัง ปัจจุบันขึ้นอยู่กับการปกครองของกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่ของสงฆ์และสามเณรคณะธรรมยุติกนิกาย และเพื่อจะให้เป็นที่สะดวกแก่บรรดาพระญาติพระวงศ์ พร้อมด้วยข้าราชการฝ่ายในและฝ่ายหน้า ซึ่งมีความประสงค์ที่จะศึกษาและปฏิบัติการทำบุญให้ทานตามแบบของคณะธรรมยุต เพราะในสมัยนั้นวัดธรรมยุตอยู่ไกลจากพระบรมมหาราชวัง เป็นการลำบากในการที่จะต้องเสด็จไปไกล และอีกเหตุผลหนึ่งสืบเนื่องมาจากมีพระราชปรารภว่า ตามพระราชประเพณีแต่โบราณกาลนั้น กษัตริย์ผู้ได้เสวยราชย์ประทับอยู่ ณ ราชธานีใด ภายในราชธานีนั้นจะต้องมีวัดคู่บ้านมี 3 วัดด้วยกัน คือ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ และวัดราชประดิษฐ์ แม้เมื่อครั้งที่กรุงศรีอยุธยาพิชณโลก สุโขทัย และสวรรคโลกเป็นราชธานี ก็ปรากฏว่าวัดทั้งสามนี้เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองเพื่อประดับเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองราชธานีนั้นๆ ทรงเห็นว่าในกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งราชวงศ์จักรีได้ปกครองมาจนกระทั่งถึงพระองค์นั้นยังขาดวัดอีก

วัดหนึ่งคือวัดราชประดิษฐ์ จึงได้พระราชทานพื้นที่ทางด้านตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเดิมเป็นส่วนกาแพทหลวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงสั่งให้กรมพระนครบาลสร้างวัดกลางเป็นตารางวา ตีราคาตารางวาละ 1 บาท เพราะทรงเห็นว่ากรมพระราชทานที่ดินเปล่าๆ นั้นเป็นการเสียประโยชน์แก่ทางราชการ จึงได้พระราชทานทรัพย์ซื้อที่ดินแปลงนี้ด้วยเงิน 1,098 บาท ด้วยที่ดินแปลงนี้ ยาว 35 วา กว้าง 31 วา 2 คอก คิดเป็นพื้นที่ได้ 1,098 ตารางวา แล้วทรงมอบให้เป็นกรรมสิทธิ์ของคณะธรรมยุต ด้วยทรงเห็นว่าการถวายเป็นพุทธบูชาแก่พระศาสนาเป็นไทยทานที่บริสุทธิ์แล้วจึงมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชสงคราม (ทองสุก) เป็นแม่กองจัดการสร้างพระอารามในพื้นที่ดังกล่าว เมื่อวันศุกร์ แรม 2 ค่ำ เดือน 8 ปีชวด จศก จุลศักราช 1226 ตรงกับวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2407 ใช้เวลา 9 เดือนจึงสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานนามพระอารามนี้ว่า “วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม ราชวรวิหาร” เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกประจำรัชกาลและอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์สืบต่อมา ได้อาราธนาพระสงฆ์จากวัดบวรนิเวศวิหารจำนวน 20 รูปมาจำพรรษา (กรมศิลปากร, 2525: 38) มีพระศาสนโสภณเป็นเจ้าอาวาสปกครองพระสงฆ์ภายในวัดเป็นองค์แรก พระศาสนโสภณนี้ ภายหลังได้รับสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระสังฆราชสาธุสเถว พระสังฆราชในรัชกาลที่ 5 วัดนี้จึงนับว่าเป็นวัดธรรมยุตวัดแรกและถือเป็นวัดประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วัดปทุมวนาราม

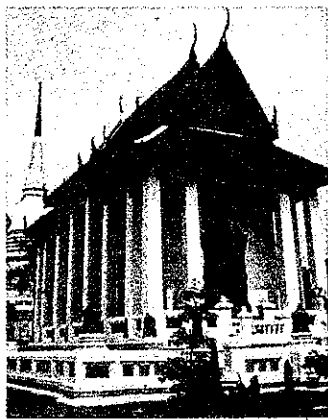
วัดปทุมวนาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร อยู่ใกล้วังสระปทุมวัน เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร บริเวณปทุมวันแต่เดิมเป็นที่ลุ่มมีแอ่งน้ำขังอยู่เสมอ ดังนั้นจึงมีดอกบัวบานาพรพรรณขึ้นเต็มไปหมด ในฤดูฝนที่มีน้ำมาก สระบัวแห่งนี้จะออกดอกสะพรั่งงามตายิ่งนัก ครั้นเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสู่เถลิง พ.ศ. 2396 ทรงพระราชนิพนธ์ว่า ควรจะหาสถานที่แห่งนี้เป็นที่ประพาสสำราญพระอิริยาบถทางชลมารค ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดเป็นสระ แล้วปลูกบัวพันธุ์ต่างๆ เพิ่มเพื่อชมเล่น และสร้างที่ประทับแรมนอกพระนคร โดยขุดสระ 2 สระ คือ สระด้านเหนือเรียกว่า สระใน กำหนดให้เป็นเขตหวงห้ามส่วนพระองค์ ส่วนสระทางใต้เรียกว่า สระนอก ติดต่อกันกัน อนุญาตให้ข้าราชการและประชาชนเข้ามาพักผ่อนอิริยาบถได้ พระราชทานนามบริเวณนี้ว่า ปทุมวัน เมื่อสร้างสระเสร็จแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งที่ริมฝั่งตะวันตกของสระนอกเพื่อพระราชทานแด่สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี พระราชทานนามว่า วัดปทุมวนาราม หรือที่รู้จักกันว่า วัดสระปทุม ลุพุทธศักราช 2401 การก่อสร้างเกือบสำเร็จ ได้เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคไปรับพระโสและพระแสนจากวัดเชมามิตราราม มาประดิษฐานภายในพระอุโบสถ เดิมพระโสหรือพระสายน์เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองเวียงจันทน์ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปปราบขบถเมืองเวียงจันทน์เสร็จแล้ว ได้อัญเชิญมาไว้ที่วัดโพธิ์ ในแขวงเมืองหนองคาย ต่อมาได้โปรดให้อัญเชิญมาไว้ที่วัดเชมามิตราราม ส่วนพระแสนเดิมอยู่ในถ้ำแขวงเมืองมหาชัยประเทศลาว ได้อัญเชิญมาพร้อมกับพระโสด้วยในครั้งนั้น

ภาพที่ 4 พระอุโบสถ วัดปทุมวนาราม

ภาพที่ 5 พระสุญญะเจติย วัดปทุมวนาราม

ภาพที่ 2 พระอุโบสถ วัดราชประดิษฐ์
สถิตมหาสีมาราม

ภาพที่ 3 หอระฆัง วัดราชประดิษฐ์
สถิตมหาสีมาราม

พระอุโบสถตั้งอยู่ด้านหน้าวัด หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีรูปทรงอย่างแบบกรุงรัตนโกสินทร์อื่นๆ หลังคาลดสองชั้นมุงด้วยกระเบื้อง ทำลอนเป็นลูกฟูกอย่างแบบจีน ประดับช่อฟ้าใบระกา หน้าบันเป็นรูปมโหฬารกนกเหนือพานอยู่ภายในกลีบดอกบัว ประดับด้วยลายเปลวและกอบัวมีใบและดอกข้างล่าง พื้นประดับกระจกสี ตามมุขและเสาระเบียงข้างนอกมีแผ่นศิลาเขียนสลักรูปกอบัวปิดไว้ ใบเสมาแต่งเป็นรูปสี่เหลี่ยม ยอดมน ตรงกลางสลักกลีบดอกไม้ตามแบบกรุงรัตนโกสินทร์ ชุ่มประตุนหน้าต่างเป็นรูปปั้นรูปมโหฬาร บานประตูและหน้าต่างประดับลายรูปปั้นเป็นรูปชีวิตของชวาเนา มีรูปโรงนา ชวาเนากำลังไถนา คราดนา ตบปลา ควายกำลังต่อสู้กันอยู่ในคอก ส่วนบนอากาศก็มีนกกระยางกำลังเหินลมอยู่หลายแห่งและหลายตัว ทั้งนี้ ภาพเหล่านี้ทำขึ้นเพื่อให้เข้ากับบรรยากาศสภาพพื้นที่แถบนั้นในสมัยที่เริ่มสร้างวัด ด้านในของประตูหน้าต่างเขียนรูปเครื่องบูชาแบบจีนสอดสีสวยงามยิ่งนัก

ต่อจากพระอุโบสถเข้าไปเป็นพระเจดีย์รูปทรงกลม แบ่งออกเป็นสองชั้น ชั้นล่างเป็นฐานสี่เหลี่ยม ตามมุขทั้งสี่มีพุ่มปั้นเป็นรูปดอกบัวซ้อนสี่ชั้น เฉพาะฐานแท่นๆ เป็นรูปกลมข้างในโปร่ง เปิดเข้าไปเห็นผนังที่ก่อรับน้ำหนักสามชั้น แต่ละชั้นหนาประมาณสามศอก ตรงกลางเป็นลานว่าง ปัจจุบันได้ประดิษฐานพระพุทธรูปปางจำลองหินอ่อน ส่วนชั้นบนมีบันไดขึ้นไปถึง สร้างเป็นรูปกลมข้างในโปร่งเช่นเดียวกัน ตรงกลางมีพระพุทธรูปไสยาสน์หินอ่อน ซึ่งได้มาจากลังกา ข้างๆ มีพระพุทธรูปยืนในท่าต่างๆ ด้านตะวันออกมีรูปอดีตเจ้าอาวาสประดิษฐานอยู่

ต่อจากพระเจดีย์ไปทางทิศตะวันตกเป็นพระวิหาร ภายนอกเนินๆ มีรูปทรงคล้ายๆ พระอุโบสถวัดเทพศิรินทราวาส หลังคาลดสองชั้นและต่อระเบียงยื่นหน้าหลัง มุงกระเบื้องลูกฟูกอย่างพระอุโบสถ ประดับช่อฟ้าใบระกา หน้าบันปิดกระจก ด้านชั้นบนประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ในซุ้มปิดกระจก ด้านนอกปั้นเป็นรูปเทพชุมนุมประกอบด้วยลายเปลวอย่างประณีตงดงาม หน้าบันโดของระเบียงปั้นรูปมโหฬารกนก ประดิษฐานบนพาน ขนาบด้วยฉัตรห้า ประกอบด้วยลายเทพนมและลายเปลว กรอบชุ่มประตุนหน้าต่างเป็นรูปยอดมงกุฏ ประกอบด้วยลายดอกบัวสีทอง พื้นประดับกระจกสี บานประตูด้านนอกทำเป็นลายเทพนมอยู่ในดอกบัว พื้นประดับกระจกสี ด้านในเขียนเป็นรูปมนุษย์โผล่ขึ้นมาจากสระบัว

หน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำเป็นรูปดอกบัว ด้านในเขียนเป็นรูปยักษ์ขึ้นจากสระบัว สอดสีเหมือนประตุน เสาภายในเขียนเป็นรูปดอกบัว แต่ละเสาสีพื้นไม่เหมือนกัน ผนังตอนบนเขียนรูปภาพพระบรมเรื่อเสด็จทางชลมารค ตอนล่างเขียนรูปภาพเรื่อง ศรีรัตนชัย ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญของแคว้นล้านช้าง ดังที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น ทางด้านซ้ายพระประธานมีพระบรมรูปปั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 องค์ ด้านในชิดกำแพงแก้วในเขตพุทธาวาสมีปฏิมาพิเศษอยู่ 2 ภูมิชัยและชวา หลังคาของภูมิทั้งสองได้ต่อขึ้นเป็นหอระฆังรูปสี่เหลี่ยมสูงเด่นอยู่ แต่ปัจจุบันได้สร้างหอระฆังใหม่แล้ว หอระฆังเดิมทั้งสองนี้จึงปิดทิ้งไว้เฉยๆ

โพธิ์ลังกาอยู่ด้านทิศตะวันตกของพระวิหาร มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่โดยรอบมหาโพธิ์ต้นนี้ได้พันธุ์มาจากลังกา (พุทธโฆส (สมบัติ จำปาเงิน), 2520: 173-175)

ปัจจุบันนี้ วัดปทุมวนารามมีชื่อเสียงในทางศึกษาพระปริยัติธรรม และเป็นแหล่งที่ พระสงฆ์เจริญวิปัสสนาธุระที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งด้วย

วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร

วัดมกุฏกษัตริยารามเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ในท้องที่แขวง บางขุนพรหม สร้างขึ้นตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจาก ขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูพระนครชั้นนอกและสร้างวัดโสมนัสวิหารแล้ว ได้มีพระราช- ประสงค์จะสร้างวัดส่วนพระองค์คู่กับวัดโสมนัสวิหาร ณ ริมคลองผดุงกรุงเกษม ทาง เหนือใกล้กับบ่อน้ำหักกำลังตัดกร เมื่อวางรากฐานพระอุโบสถ พระวิหาร พระวิหารคด และพระเจดีย์ได้เพียงผนัง การก่อสร้างได้ชะงักลง จน พ.ศ. 2410 ได้เสด็จมาทรง วางศิลาฤกษ์และเร่งรัดให้ก่อสร้างกุฏิเสนาสนะให้เสร็จก่อนวันเข้าพรรษาใน พ.ศ. 2411 และได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดในวันศุกร์ ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 8 ปี มะโรง พ.ศ. 2411 โปรดให้นิมนต์พระจันทร์โคจรคุณ (จันทร์ลี ยิ้ม) และพระภิกษุอีก 20 รูป จากวัดบวร- นิเวศวิหารมาประจำในพระอาราม พระราชทานนามว่า "วัดมกุฏกษัตริยาราม" แต่ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า "วัดนามบัญญัติ" จนกว่าจะสิ้นรัชกาลของพระองค์ จึงค่อยเรียกนามพระราชทาน

วัดมกุฏกษัตริยารามได้ชื่อว่าเป็นวัดที่มีสีมา 2 ชั้น ซึ่งมีเพียง 2 วัดเท่านั้นในกรุงเทพ- มหานคร คือ วัดโสมนัสวิหารและวัดมกุฏกษัตริยาราม สีมาชั้นแรกเรียกว่า มหาสีมา มีซุ้มสีมาตั้งอยู่มุมกำแพงรอบวัดเป็นเครื่องหมายกำหนดเขต ภายในเขตมหาสีมายัง มีสีมารอบพระอุโบสถอีกเรียกว่า ชันสีมา อยู่ที่กำแพงแก้วรอบพระอุโบสถ กำแพงแก้ว และซุ้มสีมาบนกำแพงแก้วนั้นเป็นเขตชั้นกลาง มิให้สีมาชั้นนอกและชั้นในคาบเกี่ยวกัน อันจะทำให้สีมาทั้งสองใช้ไม่ได้ เรียกว่า "สีมานตริก" วัดที่มีสีมา 2 ชั้นนี้ พระสงฆ์ สามารถประชุมทำสังฆกรรมได้ทั้งในพระอุโบสถและพระวิหาร แต่ถ้าทำสังฆกรรมใน พระวิหาร พระสงฆ์ทุกคนในวัดต้องทำพิธีร่วมกันทั้งหมด มิฉะนั้น จะถือว่าพิธีกรรมนั้น เป็นโมฆะ ปัจจุบันเพื่อสะดวกในการดูแลให้ถูกต้องตามพระวินัย ทางวัดจึงทำสังฆกรรม เฉพาะรับภิกษุในพระวิหารเพียงอย่างเดียว นอกนั้นกระทำในพระอุโบสถ

ภายในพระวิหารซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าของเขตพุทธาวาสนั้น มีพระพุทธรูปประธาน ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี) ถวายพระนามว่า "พระพุทธรูปโรมงกุฏ" และมีพระนิรันตราย พระพุทธรูปประจำรัชกาลที่ 4 ประดิษฐานอยู่บนโต๊ะหมู่เบื้องหน้าพระประธาน นอกจากนี้ ยังมีศาสนสถานที่สำคัญ เช่น พระวิหารคด พระเจดีย์และพระอุโบสถ ซึ่ง อยู่ด้านหลังวัด หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ หน้บ้นมีพระรูปพระมหามงกุฏอยู่ ท่ามกลางลวดลายปูนปั้น ซุ้มประตูหน้าต่างมีลักษณะเดียวกันกับพระวิหาร บานประตู ตกแต่งด้วยลายรดน้ำ และภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงประวัติ พระสาวก 11 องค์ และภาพเขียนแสดงวิธีปฏิบัติเนื่องด้วยพระวินัยและพระสูตรที่เป็น คาถาตัวอักษรขอม รวมทั้งคาถาธรรมและโสฬสปัญหา

ภาพที่ 6 พระอุโบสถ วัดโสมนัสวิหาร

ภาพที่ 7 หน้บ้นพระอุโบสถ วัดโสมนัส-วิหาร

ภาพที่ 8 พระเจดีย์ทรงกลม วัดโสมนัส-วิหาร

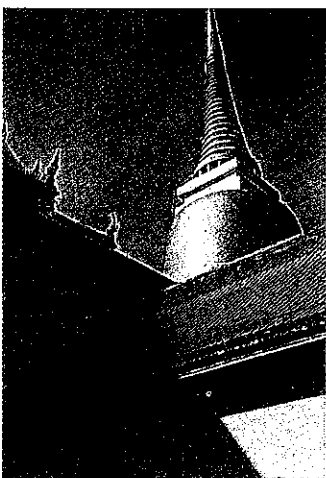
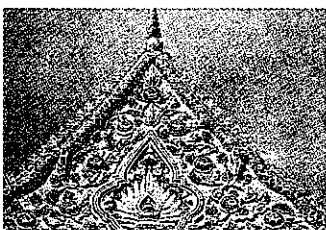
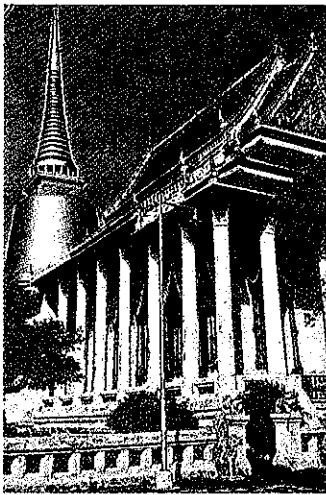
การก่อสร้างทั้งหลายมาสิ้นสุดลงในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้มีการบูรณะติดต่อกันมาอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่น ทรงเป็นผู้บัญชาการบูรณะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างพระมหามงกุฎสำริดสำหรับยอดเจดีย์ และได้เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธียกของประดิษฐาน ณ วันที่ 27 พฤศจิกายน 2433 ได้มีประกาศพระบรมราชโองการให้เรียกนามวัดว่า “วัดมกุฏกษัตริยาราม” ตามที่ได้รับพระราชทานนามในรัชกาลที่ 4 เมื่อวันที่ 18 เดือนมกราคม พ.ศ. 2433 (กรมศิลปากร, 2524: 41-43)

วัดโสมนัสวิหาร

วัดโสมนัสวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมถนนกรุงเกษม ในท้องที่แขวงวัดโสมนัส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร เป็นพระอารามฝ่ายธรรมยุต

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2396 เพื่อเฉลิมพระเกียรติและอุทิศพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีพระบรมราชเทวี มีเนื้อที่ประมาณ 31 ไร่เศษ พระราชทานเป็นวิสุงคามสีมา ด้านหน้าจดคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งมีพระราชดำริให้ขุดขึ้น ด้านข้างเป็นคูหึ่งสามด้าน เป็นวัดที่มีสีมา 2 ชั้นเช่นเดียวกับวัดมกุฏกษัตริยาราม พระสงฆ์สามารถประชุมทำสังฆกรรมได้ทั้งในพระอุโบสถและพระวิหาร

ภายในกำแพงแบ่งเป็น 3 เขตจากด้านหน้าไปด้านหลัง เขตพุทธาวาสมีพระอุโบสถ พระวิหาร พระวิหารคด พระเจดีย์ และเขตสังฆาวาสมีกุฏิเสนาสนะของสงฆ์ชนบทสองข้างเขตพุทธาวาส เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาราธนาพระอริยมุนี (ทับ พุทฺธสิริ) จากวัดราชาธิวาสมาครองพระอารามในปี พ.ศ. 2399 พร้อมด้วยพระสงฆ์ 40 รูป และพระราชทานนามพระอารามว่า “วัดโสมนัสวิหาร” ตามพระนามสมเด็จพระบรมราชเทวี พระอริยมุนีนี้ต่อมาภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นสมเด็จพระวันรัต เมื่อ พ.ศ. 2422 ท่านได้ดำเนินการก่อสร้างถาวรวัตถุที่ยังไม่สำเร็จต่อมา โดยได้รับพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี หลังจากนั้นได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์สิ่งก่อสร้างในพระอารามหลวงนี้อีกหลายครั้ง พระวิหาร พระวิหารคดและพระเจดีย์เป็นปูชนียสถานซึ่งสร้างในกลุ่มเดียวกัน พระวิหารหันหน้าออกด้านถนน เป็นอาคารทรงไทยฐานสูงหลังคามุงกระเบื้อง หน้าบันเป็นปูนปั้น ประดับกระเบื้องสีและเคลือบทอง เป็นพระราชสัญลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชเทวี ชุ่มประตุนหน้าต่างเป็นปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจกกลายดอกพุดตาน เหนือกรอบด้านบนมีรูปพระมหามงกุฎ ส่วนพระวิหารคดสร้างต่อเชื่อมไปด้านหลัง พระเจดีย์องค์ใหญ่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเช่นเดียวกับที่วัดมกุฏกษัตริยาราม ส่วนพระอุโบสถสร้างอยู่ด้านหลังมีลักษณะเช่นเดียวกับพระวิหารแต่เล็กกว่า และประดิษฐานพระประธานนามว่า

“พระพุทธรสิริ” ซึ่งสมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทธรสิริ) สร้างและอัญเชิญมาจากวัดราชาธิวาส เมื่อ พ.ศ. 2399 นอกจากนี้ ในเขตพุทธาวาสยังมีตึกตาสีแบบต่างๆ ตั้งประดับอยู่ โดยทั่วไปความสำคัญของวัดโสมนัสวิหารนี้ นอกจากจะเป็นพระอารามที่พระมหากษัตริย์ ทรงสร้าง ซึ่งทำให้ปรากฏฝีมือช่างชั้นเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ยังเป็นหลักฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างตามคติประเพณีการก่อสร้างวัดครั้งอยุธยา โดยมีการสร้างพระอารามหลวงเรียงรายตามคูพระนครเช่นเมื่อครั้งสมเด็จพระบรม- ราชธิราชที่ 3 ได้ทรงสร้างวัดกุฎีดาวเป็นวัดส่วนพระองค์ และวัดสมณโกฏิ เป็นวัด พระมหาสีริมคูพระนครด้วย ดังนั้น เมื่อทรงขุดคลองผดุงเกษม ซึ่งเป็นคูชั้นนอก พระนครแล้ว มีพระราชดำริที่จะทำให้เขตพระนครขยายออกมาครั้งขึ้น จึงโปรดให้ สร้างวัดโสมนัสวิหารก่อน แล้วจึงสร้างวัดมกุฏกษัตริยารามในภายหลัง (กรมศิลปากร, 2524: 61-63)

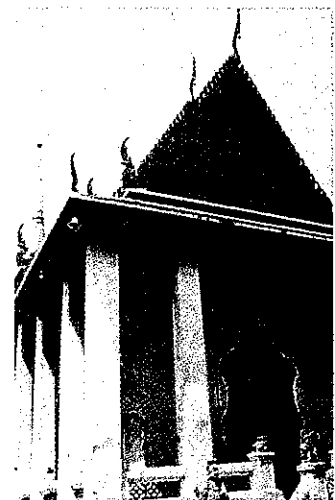
วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร

วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่บนถนน พระรามที่ 1 เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

10

วัดบรมนิวาส สันนิษฐานว่าเดิมชื่อวัดบรมสุข ซึ่งผู้สร้างเสียชีวิตในสงครามเขมร บุตร หลานจึงน้อมเกล้าฯ ถวายให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นทรงผนวชอยู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระ- ราชหฤทัย เนื่องจากเป็นสถานที่ที่วิเวกสงบเงียบเหมาะแก่การประพาส ดังนั้น จึงทรง บูรณะปฏิสังขรณ์และสถาปนาขึ้นใหม่เป็นพระอารามหลวงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ- พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่าวัดนอก เพราะอยู่นอกกำแพงพระนคร ต่อมาเมื่อทรง ขึ้นครองราชย์แล้วได้พระราชทานนามใหม่ว่า วัดบรมนิวาส พระบาทสมเด็จพระจุล- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์วัดบรมนิวาสตลอดมา และมักจะเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานพระกฐินทางชลมารค เมื่อครั้งที่กระทรวงโยธาธิการต้องตัดสะพานรถไฟ ข้ามคลองมหานาค ซึ่งจะต้องตัดเข้าไปในเขตวัดและบ้านเรือนราษฎร ได้ทรงพระ- กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลี้ยวทางเท่าที่จะเสี่ยงได้ ต่อมา ครั้งพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์) ยังดำรงตำแหน่งพระญาณลิขิต เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส ได้เรียไ้เงินราษฎรซื้อที่ สร้างถนนหลังวัดไปบรรจบกับถนนพระรามที่ 1ริมทางรถไฟ เชิงสะพานกษัตริย์ศึกในปี พ.ศ. 2447 แล้วถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้พระราชทานนามว่า ถนนวัดนอก ตามชื่อเดิมของวัด แต่คนทั่วไปนิยมเรียกว่า ถนนวัดบรมนิวาส

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ ศาลา การเปรียญและศาลาท่าน้ำ เมื่อปี พ.ศ. 2449 เจ้าจอมมารดาหม่อมในรัชกาลที่ 5 บำเพ็ญกุศลอายุครบ 50 ปี ได้เรียไ้เงินจากพระประยูรญาติ อาทิ พระบาทสมเด็จพระ- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยาม

มกุฏราชกุมาร สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ และเจ้าจอมมารดาเลื่อน ได้ทรัพย์สิน และสิ่งของเป็นจำนวนมากในการบูรณะปฏิสังขรณ์ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ในฐานะเจ้าอาวาสก็ได้ดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ตลอดมา

ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือจิตรกรเอกแห่งรัตนโกสินทร์ คือ ขรัวอินโข่ง เป็นภาพปริศนาธรรมพร้อมคำบรรยายใต้ภาพ หน้าบันพระอุโบสถเป็นลายจำหลักไม้ ตรงกลางเป็นพระมหามงกุฎล้อมด้วยลายพันธุ์พฤกษา ซึ่งเป็นฝีมือพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระประธานในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปโลหะปางมารวิชัย ชื่อ พระศกพลญาณ

มุกกำแพงเขตพุทธาวาสทำเป็นซุ้มปรางค์ ด้านหน้า 2 มุมเป็นซุ้มจัตุรมุข พระอุโบสถด้านซ้ายและขวามีพระวิหารด้านละหลังเรียกว่า พระวิหารคู่ ด้านหลังพระอุโบสถเป็นพระเจดีย์ใหญ่ทรงกลม และมีเจดีย์เล็กตั้งขนานข้างละองค์ ภายในพระเจดีย์ใหญ่สร้างเป็นห้อง ประตูทางเข้าตรงกับพระอุโบสถ บานประตูด้านนอกเป็นรูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์ประดับมุข ตรงอกเสามีรูปพระอินทร์ พระนารายณ์และกษัตริย์ 4 พระองค์ ซึ่งมีความหมายถึงพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 ด้านหลังพระเจดีย์เป็นพระระเบียงประดิษฐานรูปพระพิมพ์สมมุติเป็นรูปสงฆ์สาวก 80 องค์ ส่วนศาลาการเปรียญชื่อ ศาลาอุรุพงษ์ เป็นที่ประดิษฐานพระพิฆิตमार มัชฌิมพุทธกาล

พระพุทธรูป

แบบอย่างของพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ได้นำอิทธิพลศิลปะสุโขทัยมาผสมกับศิลปะอยุธยา เมื่อดูผิวเผินจะมีลักษณะคล้ายกับอยุธยามาก ข้อน่าสังเกตคือ พระพุทธรูปลักษณะรัตนโกสินทร์นั้นมีเปลวสูงและยาวกว่าแบบอยุธยา บางแบบก็คล้ายพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน แต่ไม่เหมือนกันเลยทีเดียว มักนิยมสร้างด้วยโลหะและปูนปั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เป็นสมัยที่มีการสร้างพระพุทธรูปมากกว่าในสมัยใดๆ¹

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงคิดค้นแบบอย่างพระพุทธรูปขึ้นแบบหนึ่ง โดยตัดพุทธลักษณะบางประการออกไป เช่น พระเกตุมาลาหรือมุ่นพระเมาฬี แล้วแต่งเปลวรัศมีขึ้นไปตรงๆ ด้วยทรงค้นคว้าคัมภีร์บาลีในพระพุทธศาสนาอันว่าด้วยมหาปริสสลักษณะ และหลักฐานจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นอันมาก จึงทำให้พระองค์ทรงเห็นว่า พุทธลักษณะที่แท้จริงแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นดูเดียวกับสาวกทั้งหลาย จึงไม่ควรมีพระเกตุมาลาหรือมุ่นพระเมาฬีในองค์พระพุทธรูปเจ้าด้วยเลย (กรมศิลปากร, 2524: 9) ซึ่งต่อมาได้ถือเป็นแบบอย่างในการสร้างพุทธศิลปะสมัยรัชกาลที่ 4

ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น เมื่อครั้งทรงผนวชและประทับอยู่ที่วัดสมอราย (วัดราชวิเวศ) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้สร้างพระพุทธรูปตามแบบอย่างทรงสอบสวนไว้ เป็นพระสมาธิหล่อกะไหล่ทอง ในองค์พระทรงบรรจุดวงพระชนมพรรษา และพระสุพรรณบัฏเดิม² พระราชทานนามว่า "พระสัมพุทธพรรณี"

พระสัมพุทธพรหม

พระสัมพุทธพรหม เป็นพระพุทธรูปเป็นนาคที่มีงาที่คอและหาง ขาและกลีบเกล็ดคล้ายกับทั้งท้าวเวสสุวรรณเป็นศรีวิชัยของพืชมงคลมณี เดิมทีเดียวกับกลีบเกล็ดของฝ่ามือของกษัตริย์ในธรรมยุติกนิกาย เป็นพระพุทธรูปองค์แรกที่เริ่มผลิตกันจะตามพระประสาธน์วิชัยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระครูวงศ์เอก พระองค์เจ้าประติศราภวาทย์พระวิจิตรปฏิภาณช่วยตามฤดูกาล ภายหลังทรงโปรดให้ประดิษฐานไว้ในพระตำหนัก เป็นที่ทองนิกุลและเป็นหอระฆังแห่งหนึ่งของพระสงฆ์และพระภิกษุสงฆ์ตลอดมาจนกระทั่งเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันเดือนธันวาคมได้โปรดให้อัญเชิญพระสัมพุทธพรหมประดิษฐานในพระตำหนักวัดบวรนิเวศวิหารแล้ว โปรดให้อัญเชิญไปตั้งประดิษฐานบนฐานหินในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแทนที่พระพุทธรูป ซึ่งได้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระบรมมหาราชวัง หรือ พุทธนิเวศสถานแห่งวัดบวรนิเวศวิหาร ปัจจุบันมีกษัตริย์เจ้าอยู่หัวพระสัมพุทธพรหม ไปประดิษฐานในพระตำหนักวัดบวรนิเวศวิหารกับพระมณฑป และบริเวณมณฑป เป็นหอที่

พระนรินทราย

พระนรินทรายองค์เดิมเป็นทองคำล้วน น้ำหนักแปดตำลึง ศิลปะทวารวดี กำนันแขวงเมืองปราจีนบุรีพบเมื่อ พ.ศ. 2399 แล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานอัญเชิญไปเก็บไว้ ณ หอเสถียรธรรมปริต พร้อมด้วยพระกริ่งทองคำ ต่อมาเมื่อคนร้ายลอบเข้าไปในหอเสถียรธรรมปริต แล้วขโมยพระกริ่งทองคำส่วนพระทองคำใหญ่คนร้ายไม่ได้ลักไป แต่ลักเอาเป็นที่น่าสนใจพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงถวายพระนามพระองค์นี้ว่า พระนรินทราย แล้วทรงให้หล่อพระพุทธรูปปางขัดสมาธิเพชรด้วยทองคำสรวมองค์เดิมไว้อีกชิ้นหนึ่ง เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งบนบัลลังก์ อันประกอบด้วยกสิปวัคควาและกสิปวัคควาเหนือนฐานซึ่งสิงห์และฐานเขี้ยวแปดเหลี่ยม เป็นที่รับน้ำสรงพระ มีท่อนเป็นรูปสี่เหลี่ยม อันหมายถึงพระโคตร ซึ่งเป็นโคตมะอันเป็นแบบที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริให้สร้างขึ้น รูปองค์พระครองผ้าด้วยริ้วธรรมชาติเช่นเดียวกับอุตราสงค์ ซึ่งเป็นการครองผ้าอย่างธรรมยุติกนิกาย (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2535: 353) กาลต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพระนรินทรายจำนวน 18 พระองค์ เท่าจำนวนปีที่เสด็จดำรงสิริราชสมบัติ เป็นพระพุทธรูปกาไหล่ทอง พระราชทานนามว่า "พระนรินทราย" พระราชทานไปตามวัดพระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกาย เช่น วัดบวรนิเวศวิหาร วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม เป็นต้น ปัจจุบันพระนรินทรายได้รับการอัญเชิญเข้าในงานพระราชพิธีสำคัญๆ เช่น พระราชพิธีหล่อพระพุทธรูป พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น (ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2535: 354)

ภาพที่ ๒๐ พระพุทธรูปปางสมาธิ เป็น
พระพุทธรูปปางสมาธิ ปางสมาธิ
พระพุทธรูปปางสมาธิ ปางสมาธิ
พระพุทธรูปปางสมาธิ ปางสมาธิ
พระพุทธรูปปางสมาธิ ปางสมาธิ
พระพุทธรูปปางสมาธิ ปางสมาธิ
พระพุทธรูปปางสมาธิ ปางสมาธิ
พระพุทธรูปปางสมาธิ ปางสมาธิ

อธิบาย

- ¹ พระพุทธรูปที่นิยมสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะพระพุทธรูปใหญ่ๆ นิยมสร้าง 5 ปาง คือ
  1. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ สร้างด้วยปูนและโลหะ
  2. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ สร้างด้วยปูนและโลหะ
  3. ปางไสยาสน์ สร้างด้วยปูนและโลหะ
  4. ปางประทานอภัย สร้างด้วยปูนและโลหะ
  5. ปางขอฝน สร้างด้วยโลหะ
- ² “ต่อมาภายหลังมีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งมีปาฏิหาริย์” (พุทธโฆสก (สมบัติ จำปาเงิน), 2520: 87)

บรรณานุกรม

- พุทธโฆสก (สมบัติ จำปาเงิน). ประวัติพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์. 2520.
- พุทธโฆสก (สมบัติ จำปาเงิน). วัดของเรา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. 2520.
- ศิลปากร, กรม. ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ หจก. โรงพิมพ์ในเต็ดโปรดักชั่น จำกัด. 2525.
- ม.ร.ว.สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. พระพุทธรูปในพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด. 2535.